

**Extensió de la preposició *per a* en les construccions destinatives no finites en català.
Una aproximació basada en l'ús¹**

Carles Segura
Universitat d'Alacant

1. Introducció

En aquesta anàlisi miraré de presentar les línies bàsiques d'expansió històrica en català de l'ús de la preposició *per a* en el si de les que anomene *construccions destinatives (o finals) no finites* (construccions *DnoF*). Atés que podem constatar una sinonímia històrica i actual en l'ús de tres preposicions —*per*, *per a* o *a*— en aquesta construcció, es tractarà de saber quina preposició han triat els catalanoparlants en cada moment històric i com ha anat canviant la preferència en el si de la construcció analitzada.

La preposició *per a* s'origina en el català que es començava a parlar al Regne de València a finals del segle XIII. Ací és on guanya terreny abans i amb més força i on aconseguix una extensió més àmplia.² L'ús d'aquesta preposició és fruit de la interferència amb les llengües que intervenen en la repoblació de l'antic regne de València, a finals del segle XIII (Segura). L'aragonés estricte, i potser les varietats més castellanitzades d'aquesta llengua, posen en joc aquesta preposició en català quan la població aragonesa comença a conviure amb població d'origen català —que no la feia servir en cap context. Cal tenir present que aragonesos i catalans es desplacen i s'instal·len en aquest moment històric en el nou territori cristià valencià. Per això em centraré en l'evolució històrica de l'ús d'aquesta preposició en aquesta varietat lingüística.

Quan el barceloní Pompeu Fabra estableix la normativa del català, a principis del segle XX, decideix incorporar la preposició *per a* a la prescripció normativa per a les construccions *DnoF*. Això malgrat que la seua varietat originària (el català central) només feia servir la preposició *per* en els contextos on el valencià utilitzava la preposició *per a*. Distingeix, però, diversos contextos en què és més recomanable l'ús d'una o de l'altra preposició: "Davant un verb en infinitiu hi ha un cas en què semblen

¹ Aquest estudi s'inclou en la matriu de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042), en l'activitat dels projectes Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Ref.: PROMETEU-2009-042], «aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE»), «Gramàtica del Català Antic» (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2009-13065/FIL]), «Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic» (finançat per l'IEC [IVITRA-IEC/PT2008-MARTINES01]), «Preparació de la proposta de projecte europeu Digital Library of Multilingual Translations of Europe - International Virtual Institute of Translation - DILIMTE-IVITRA» [ICT-2007.4.3] (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2008-02182-I]), «Biblioteca Digital Plurilingüe del Mediterrani-IVITRA» (finançat pel MICINN [Ref. FFI2010-09064-I]), «Gramàtica del Català Modern (1601-1834)» (finançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103) i el «Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció» (finançat pel Vicerektorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]).

² La preposició *per a* es documenta escassament i tardana en els textos escrits del català oriental i baleàric. Sembla que no arribà a establir-se'n l'ús en el català parlat d'aquestes zones. Actualment no s'hi fa servir. En canvi, sí que experimentà una extensió i consolidació en els territoris occidentals, tant del nord (fronterers amb el castellà i l'aragonés) com també, de manera generalitzada, en el Regne de València, territori on es documenta per primera vegada. En l'actualitat *per a* és pràcticament d'ús exclusiu en valencià en la construcció que ací analitze.

igualmente possibles *per* i *per a*: és quan el circumstancial que conté el dit verb en infinitiu expressa el fi o objecte de l'acció expressada per un verb anterior, i aquest fi o objecte és alhora el motiu d'aquesta acció, allò que ha mogut el su autor a executar-la. En aquest cas és preferible la preposició simple *per*" (Fabra). Aquesta recomanació empenyerà els usuaris de la llengua a haver d'identificar aquests contextos per a triar la preposició adient.

Lingüistes posteriors han convertit la recomanació de Fabra en regla. I això ha requerit definir més clarament el criteri que permet l'aplicació de la norma fabriana. Fonamentalment, tracten de aïllar trets que permeten la distinció entre estructures que expressen només destinació i les que expressen destinació i causa simultàniament, això és, causa final. Verb d'acció voluntària, intencionalitat del subjecte o caràcter agentiu del subjecte han estat els trets que més s'han difós per a aconseguir la distinció. Però, en realitat, aquestes característiques són difícilment definibles i, a més, requereixen una informació sintàctica encara més fugissera: cal establir la dependència del sintagma preposicional destinatiu. En un exemple com ara: *El govern va aprovar una llei PER/PER A regular la fecundació artificial*, la decisió d'optar per una o l'altra preposició es basa en la dependència sintàctica i en una distinció semàntica més que discutible.

L'aplicació d'aquesta norma ha estat un fracàs. És evident que les fronteres entre les categories utilitzades per a la prescripció són borroses, a pesar que se solen presentar com a regles categòriques. Un verb no és clarament d'acció voluntària sempre; la intencionalitat o l'agentivitat pot estar atenuada per diversos factors; la dependència pot ser indeterminada.

Fabra estableix la seua prescripció bàsicament sobre els textos dels autors clàssics, sobretot valencians, del segle XV. Però capta adequadament aquells usos? La caracterització que suggereix en la seua normativa —i que els lingüistes posteriors fixen de manera més categòrica— és l'adequada? Realment la normativa capta els usos clàssics que pretén reviscolar?

Respondre a aquestes preguntes implica estudiar aquestes construccions descartant el criteri categòric que fa correspondre cada preposició a una determinada funció sintàctica i a un valor semàntic concret. Cal fer servir una metodologia que identifique cadascuna de les ocurrències, les compare entre si i les agrupe per a trobar si hi ha usos que són més centrals o més marginals. Açò permetrà conèixer quines combinacions estan més convencionalitzades a través de l'ús freqüent (Bybee & Eddington, 3) i com es comporten les innovacions. Potser aquest estudi done llum al model prescriptiu actual del català si vol oferir una alternativa factible (i, si pot ser, genuïna) a la norma fabriana.

1.1. Model basat en l'ús

La categorització és un procés cognitiu fonamental en l'activitat humana i, per tant, és essencial per al funcionament de la llengua. La gramàtica es construeix mitjançant un procés de categorització de la massa ingent d'ocurrències específiques que es donen en l'ús d'una llengua. Hi ha força treballs en l'àmbit de la psicologia que hi han fet incidència i, a més, han proposat models que miren d'explicar com és aquest procés de categorització. El model de representació exemplar és un d'aquests models (Nosofsky; Chandler). Aquest ha estat adoptat per diversos lingüistes fonamentalment en el camp de la fonètica (K. Jonhson; Pierrehumbert 2001, 2002) i, posteriorment, en el de la gramàtica de les construccions (Bybee). En aquesta anàlisi seguirem directament les propostes de Bybee i, sobretot, el treball de Bybee i Eddington en què analitzen quatre construccions de l'espanyol que expressen canvi d'estat i que evidencien la plausibilitat de considerar representacions exemplars de les construccions.

Segons aquesta proposta, una part del procés de descodificació lingüística implica

que el subjecte classifica cada ocurrència lingüística i la situa en una espècie de xarxa organitzativa. Aquesta xarxa de representacions es va reforçant i modificant a mesura que hi impacten les noves ocurrències que es produeixen en l'ús. Si les ocurrències són idèntiques, la repetició incideix en el procés memorístic i enforteix l'exemplar generat. En canvi, si les ocurrències difereixen lleugerament (ja siga en significat, forma, context, etc.) són emmagatzemades en nous exemplars pròxims. D'aquesta manera, es constitueixen les agrupacions d'exemplars que s'anomenen categories o *clusters*. Aquestes categories són afectades pels efectes de prototipicitat, de manera que hi ha membres més centrals que altres.

1.2. Model basat en les gramàtiques de les construccions

Una construcció és la unitat bàsica de les llengües. Segons Goldberg es pot definir com a 'stored pairings of form and function including morphemes, words, idioms, partially lexically filled and general linguistic patterns'. Una construcció estarà formada per un conjunt d'elements que tenen una similitud formal i semàntica, això és, que responen a un determinat patró. Una vegada percebuda la construcció pels parlants, les noves ocurrències que es produïsquen poden igualment ser emmagatzemades en la memòria a través de representacions exemplars i les reforcen.

Les construccions poden presentar diversos graus de generalitat (o abstracció) i d'especificitat. Alhora poden mostrar també un ventall gradual de fixació o saturació; n'hi ha des de les construccions que estan completament saturades com ara els enunciats idiomàtics, que no admeten variabilitat, fins a construccions parcialment saturades o amb un grau d'abstracció tan elevat que requereixen saturar-se en totes les seues parts (González-García, 254).

Una representació exemplar d'una construcció parcialment saturada es constitueix assignant-li les ocurrències de les parts constants de la construcció malgrat que les parts no saturades (o *open slots*) siguin diferents. Ara bé, els elements que ocupen les parts no saturades també presentaran ressemblances, ja siguin semàntiques o formals (el mateix tipus de sintagma o el mateix significat, per exemple). Aquest conjunt d'exemplars generaran una determinada categoria d'una construcció (Bybee).

Seguint Goldberg podem parlar de construccions d'estructura argumental quan aquestes es corresponen amb els esquemes oracionals bàsics que tenen paral·lel en esdeveniments especialment rellevants per a l'experiència humana: que algú transferisca alguna cosa a un altre, que algú cause un moviment, que algú es moga, etc. (construcció ditransitiva, de moviment causat, de desplaçament intransitiu, etc.).

Igualment, podríem postular l'existència de construccions d'estructura no argumental. Aquestes construccions es caracteritzarien per ser menys freqüents que les argumentals i de representar esdeveniments menys rellevants per a l'experiència humana. És esperable que aquesta mena de construccions siguin d'adquisició més tardana, tant en l'aprenentatge de la L1, com també d'una L2. A més a més, és probable que cada llengua utilitze recursos especialment diversos per a expressar el significat d'una construcció d'estructura no argumental.

Per altra banda, com assenyala Goldberg (223), el coneixement que un usuari té de la llengua s'articula al voltant d'una gran xarxa de construccions múltiples relacionades entre si (González-García, 253). Aquest principi permet reconèixer que els enunciats acceptables poden ser el resultat d'una superposició de diferents construccions, des de les més menudes com ara els mots, fins a d'altres més abstractes i complexes. Les construccions superposades han de ser compatibles entre si.

Per tot plegat pensem que és plausible considerar l'existència en català d'un tipus de construcció de caire destinatiu (o final) no finit (*DnoF*). Aquesta mena de construcció,

en realitat, es manifesta a través d'un nombre divers i heterogeni d'ocurrències, en general, que tenen en comú tres elements: a) es presenta una situació general de partida que anomenarem formant 1 (F_1); b) s'hi vincula un esdeveniment expressat en infinitiu que és sempre posterior des del punt de vista temporal i envers el qual s'orienta la situació inicial, de manera que expressa la destinació; serà el F_2 ; i c) en català, l'orientació és expressada a través d'una preposició (*per a*, *per*, *a*), que és l'element fix de la construcció. Com veiem, la construcció *DnoF* exigeix saturar-se quasi en la seua totalitat i, per tant, és de caire bastant abstracte. El F_1 de la construcció és el que rep, des del punt de vista semàntic, la càrrega destinativa que li aporta F_2 . Però és clar que la construcció destinativa habitualment els requereix tots dos. Les ocurrències següents són exemples de la construcció *DnoF*:

- (1) ¿E la vostra majestat no basta **per a** sostenir-lo? (*TIB*, 991)
- (2) (Ells) feren venir [...] tot lo necessari **per a** curar-lo (*TIB*, 269)
- (3) Tenia la sua artelleria **per a** conrear l'ort (*TIB*, 1048)
- (4) Stela novament creada **per a** guiar [...] a tots (*TIB*, 1403)
- (5) Lo comte hermità era pujat en la alta muntanya **per a** cullir herbes (*TIB*, 90)
- (6) Los enemics volien rompre la muntanya **per** guanyar aquella aygua (*TIB*, 1056)

La construcció *DnoF* en general es podria caracteritzar per ser d'estructura no argumental i està formada internament per altres construccions. El F_1 pot correspondre a diversos tipus de construcció, algunes d'estructura argumental, com ara la possessiva (3), la passiva (4), la de moviment intransitiu (5) o la transitiva (6) i d'altres d'estructura menys argumental com ara l'estructura de suficiència (1) o la de necessitat (2). No cal dir que totes aquestes construccions han de ser compatibles amb el F_2 de la construcció, inclosa la preposició. Totes les construccions que són candidates a saturar el F_1 poden funcionar de manera independent i, doncs, poden prescindir d'incorporar-s'hi.

Com ja hem dit, les ocurrències de la construcció destinativa seran formalment diverses. Com postul·la la gramàtica cognitiva (Langacker), la representació cognitiva de les ocurrències lingüístiques requereix un procés de categorització i això implica que hi haja un procés paral·lel d'abstracció. Les ocurrències idèntiques es representen en forma d'exemplar i el reforçaran; les semblants s'hi assimilaran per a formar, totes juntes, una categoria cognitiva. Per tant, classificaré el F_1 segons el tipus de construcció que el constituïska.

Cal tenir en compte la freqüència de les ocurrències concretes perquè cadascuna impacta sobre la representació cognitiva. Però també s'ha de considerar la categoria cognitiva que es forma amb les ocurrències que són idèntiques i les que són semblants. És convenient detectar la probabilitat de la selecció de la preposició del F_2 segons la tipologia del F_1 . També cal atendre la màxima freqüència d'una ocurrència o de la categoria perquè tendirà a ser un element prototípic i, per tant, pot esdevenir pol d'atracció de canvis posteriors. A més a més, les diverses categories cognitives que es poden establir tenen entre si semblances de família. Açò implica que no hi haurà necessàriament un tret comú a totes les categories. Comprovarem que el F_1 podrà ser una construcció que expresse necessitat i una altre pot expressar un desplaçament agentiu. No es veu que tinguen res en comú aquestes dues construccions fins que es té una visió de conjunt de tota la categoria i aquesta s'entén que està formada per unitats relacionades per semblança de família. A més a més, cadascuna de les ocurrències contribuiran a definir el significat de la construcció.

1.3. Objectius i corpus

Com ja he avançat, aquest treball és simplement un petit tast que permetrà començar a entreveure la manera com s'ha expandit històricament la construcció destinativa en

català des del moment en què s'hi incorpora la nova preposició *per a*. Per a fer-ho, ens fixarem en les categories d'exemplars de la construcció destinativa i, doncs, en les representacions cognitives que es poden constituir de cada agrupació. Tot plegat només en una mostra d'un text valencià del segle XV, en concret, el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell. Conclouré que un model basat en l'ús donarà compte millor del comportament de la construcció destinativa. Faré servir el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)*, corpus que conté més de nou milions d'ocurrències de textos de totes les provinences dialectals des del segle XIII fins al segle XVI.

2. Tipologia

No buscaré trets en comú a totes les representacions cognitives del F_1 . Agruparé, en canvi, les ocurrències observades en categories que presenten una certa ressemblança i que puguen ajudar a esbrinar la dinàmica interna en l'ús de la construcció *DnoF*. Seguidament desglosse les categories que hi poden ser rellevants. Recordem que expressa nocions relacionades amb la destinació o la finalitat.

2.1. Construcció d'objecte-mitjà

En un grup important d'ocurrències constatem que el F_1 inclou un objecte que serà requerit per a poder aconseguir el propòsit. Aquest objecte, que gramaticalment és un nom, és utilitzat, doncs, com a mitjà que serveix per a arribar a un fi. En realitat, pot formar part de construccions força diverses. La més freqüent és la construcció possessiva ('tenir una cosa que permet fer-ne una altra') però aquest nom es pot fer trobadís en construccions atributives ('és una cosa que permet fer-ne una altra'), ditransitives ('donar a algú una cosa que permet fer-ne una altra'), causatives ('fer carregar una cosa que permet fer-ne una altra', per exemple) o transitives ('portar una cosa que permet fer-ne una altra', per exemple), entre altres.

Cal distingir ací dos tipus importants que difereixen un poc en el significat que expressen. D'una banda, n'hi ha un en què l'objecte-mitjà no participa de l'acció destinativa; simplement la possibilita. Per això no esdevé argument de l'infinitiu (vg. l'exemple 7 i 8). Una eina, un ingredient, una peça de roba, un animal seran habitualment mitjans que permetran fer un treball, dur a cap una recepta o vestir-se. El lloc pot ser concebut com a mitjà que permet que s'hi produïska un esdeveniment. Aplicant-hi una extensió metafòrica, el temps o conceptes com ara la llibertat s'hi poden subsumir:

(7) Tenia la sua artelleria per a conrear l'ort (*TIB*,1048)

(8) Teniu temps per a proveyr (*TIB*, 1145) (ús intransitiu del verb *proveir* 'obrar així com cal per a obtenir o evitar alguna cosa; prendre les mesures necessàries per a un fi', *DCVB* s.v. *proveir*)

En segon lloc, en trobem un altre en què ben bé no es pot parlar pròpiament que l'objecte siga un mitjà per a aconseguir un fi sinó que l'objecte forma part d'aquest fi. És clar que en aquest segon tipus el lligam semàntic i sintàctic entre l'objecte i la destinació és molt més estret. S'hi pot donar una interpretació passiva i això mostra una clara atenuació de l'agent del F_2 (*joies per a ser venudes*):

(9) Portava moltes joyes per a vendre (*TIB*, 432)

La construcció d'objecte-mitjà, en les seues dues variants, presenta la freqüència relativa més elevada del corpus combinada amb la preposició *per a*. També hi pot participar, però, la preposició *per*. En la taula 1 es mostren les ocurrències de cada exemplar en el segle XV:

taula 1. Freqüència absoluta de *per a* i *per* en la construcció *DnoF* d'objecte-mitjà

	<i>per a</i>	<i>per</i>
Objecte-mitjà fora de l'acció destinativa	17	
Objecte-mitjà dins de l'acció destinativa	1	
TOTAL	18	39

En la taula 2 classifiquem semànticament el nom que s'hi fa servir:

taula 2. Freqüència absoluta de tipus semàntics de la construcció *DnoF* d'objecte-mitjà amb la preposició *per a*

	<i>per a</i>
Roba i semblants	4
<i>Temps</i>	3
Llocs	2
Eines	2
Menjars	1
Animals	1
Diners	1
General (<i>quelcom, lo necessari</i>) i altres	1
Persones	1
Ingredients	1
<i>Llibertat</i>	1
TOTAL	18

La construcció d'objecte-mitjà presa en conjunt és l'exemplar més freqüent de la construcció destinativa que ací estudiem. Per això, deu haver ha esdevingut l'exemplar prototípic de l'ús de la preposició *per a* en aquesta construcció (vg. Figura 1). Cal tenir present que hem constatat que la preposició *a* té una freqüència d'aparició baixíssima (només una ocurrència), mentre que en el segle anterior *a* en aquests contexts és molt més habitual. Es produeix, doncs, un procés d'extensió de la preposició *per a*.

figura 1

2.2. Suficiència

La destinació també és compatible i freqüent amb un F_1 que expresse quantitat suficient destinada a associar una determinada necessitat. Hi ha diverses construccions que

poden expressar quantitat suficient (vg. Taula 3). Destaca el verb *bastar* (l'ocurrència exemplar més repetida del corpus), adjectius quantificadors com ara *suficient*, l'adverbi corresponent *suficientment*, l'adjectiu *escàs* o el participi de present *bastant* (esdevingut més tard un quantificador). Els adjectius apareixen sempre en construccions atributives (*ser*, *ser fet* 'esdevenir'):

- (10) M'i basta seny e saber per a poder-ho recitar (TIB, 590)

taula 3. Freqüència absoluta de *per a* i *per* en la construcció *DnoF* de suficiència

	<i>per a</i>	<i>per</i>
<i>bastar</i>	5	
<i>suficient, suficientment</i>	3	
<i>bastant</i>	1	
<i>escàs</i>	1	
TOTAL	10	3

Aquests usos de la preposició *per a* lligats amb la suficiència són freqüents en el segle XV però no abans. Aquesta situació s'explica perquè en aquest context la preposició habitual havia estat *a* fins al segle XIV (de fet només hem detectat una ocurrència de *per a* en la construcció de suficiència en aquest segle). Per contra, la construcció amb la preposició *a* esdevé residual en el XV, a favor sempre de l'extensió de *per a*, tot i que compartint alguna ocurrència amb *per* (vg. Taula 3).

2.3. Aptitud

Hem comprovat que en el segle XV hi ha una probabilitat baixa que aparega la preposició *per a* amb construccions que es relacionen amb la idea d'aptitud com ara *servir* o *ser suficient* 'ser apte' (vg. Taula 4). El català del segle XV (i també dels segles anteriors) fa servir molt més sovint altres alternatives d'expressió fora de la construcció destinativa. El nombre d'ocurrències és baix i és compartit amb la preposició *per* (i també amb *a*):

taula 4. Freqüència absoluta de *per a* i *per* en la construcció *DnoF* d'aptitud

	<i>per a</i>	<i>per</i>
<i>servir</i>	2	
<i>suficient</i> 'apte'	1	
TOTAL	3	2

Prop del concepte d'aptitud hi ha el d'utilització. Aquest implica la intervenció d'un agent que fa servir un objecte amb una destinació. Lligat a la construcció destinativa, el significat d'utilització només l'hem sabut trobar expressat amb el verb *aprofitar*, però sempre amb la preposició *per*. De fet, com veurem més avall, *per* és la preposició prototípica per a expressar la destinació agentiva (això és, la finalitat *stricto sensu*). Açò vol dir que la presència d'un agent té una relació encara feble amb la preposició *per a*.

2.4. Adequació

Només dues ocurrències de la construcció destinativa amb *per a* es vinculen al concepte d'adequació: *Encara no hé dit lo que-s pertany per a ésser complit cavaller* (TIB, 183) 's'adiu a la condició de ser rei' i *No és temps ne hora per a poder-vos manifestar lo meu nom* (TIB, 119) 'no és el moment adequat'. No hem trobat cap altra preposició per a aquest ús.

2.5. Necessitat

Diverses són les construccions que serveixen per a expressar necessitat i que formen part del F₁. La més freqüent de tot el català antic és *mester* ‘necessitat’. Ara bé, pràcticament totes les ocurrences de la construcció *DnoF* que inclouen aquest nom fins al segle XV apareixen amb la preposició *a*. És durant el segle XV que es fan trobadisses les primeres set ocurrences amb *per a*, juntament amb una altra expressió de necessitat *fer fretura* ‘fer falta’ que fins aquest moment es relacionava exclusivament amb la preposició *a*.

2.6. Construcció equivalent a ‘pendent de’³

Es pot distingir una construcció molt característica, freqüent i quasi idiomàtica que es troba normalment amb verbs com ara *ser*, *restar*, *quedar* o bé apareix vinculada a un nom (*res*, *coses*, *temps*, *cavaller*, etc.). Semànticament, serveix per a expressar allò que està pendent d’esdevenir i, en molts contextos, s’hi pot copsar un matís d’oportunitat o de necessitat (fins i tot d’obligació):

(11) E per quant los vostres dies benaventurats ja passats e los [dies] que són per a venir (*TIB*, 543)

La majoria d’ocurrences del segle XIII d’aquesta construcció contenen la preposició *a*, que es manté vigent fins al segle XV, tot i que en declivi. També des del segle XIII és possible trobar la preposició *per* en un nombre important d’ocurrences. La situació del segle XV presenta, d’una banda, ocurrences escasses amb la preposició *a* i, de l’altra banda, un ús equilibrat de les preposicions *per* i *per a*: cinc casos de *per* enfront de quatre casos de *per a*.

2.7. Disposició

Una altra de les nocions que es vinculen amb la construcció *DnoF* amb *per a* és la que expressa disposició d’una persona per a fer alguna cosa. Aquesta persona tindrà la preparació emocional o física per a realitzar aquesta cosa. S’hi pot arribar de manera voluntària o ser propi de l’estat d’ànim; pot ser una disposició passatgera o no. Vegem les ocurrences a la taula 5:

taula 5. Freqüència absoluta de *per a* i *per* en la construcció *DnoF* de disposició

	<i>per a</i>	<i>per</i>
<i>Dispost, -a</i>	5	
<i>Ser</i>	4	
<i>Disposició</i>	1	
<i>Destre, -a</i>	1	
TOTAL	11	14

Per a aquesta categoria, en el segle XIV la freqüència de les ocurrences amb la preposició *per a* és nul·la. En canvi, en aquest segle la disposició pot formar part de construccions *DnoF* amb la preposició *a* o sense.⁴ Les ocurrences del segle XV indiquen que la preposició que pren embranzida en aquesta construcció en tot el català és *per*, però amb una forta competència de *per a* en el cas del valencià. L’ús de la preposició *a* en aquest context és ja residual.

2.8. Construccions agentives

³ Aquestes estructures es coneixen amb el nom de *relatives disfressades* (Alsina 2002: 2415-9).

⁴ Notem que l’infinitiu escarrit també té valor final en tot el català medieval.

Finalment, la construcció *DnoF* apareix en contextos en què el F_1 és una construcció agentiva que, alhora, s'insereix en construccions que poden atenuar l'agentivitat. En qualsevol d'aquests contextos, la preposició *per* és absolutament majoritària, especialment en aquelles construccions en què l'agentivitat està menys diluïda. Aquestes són les construccions que hi participen:

- a) Construccions transitives o causatives en què apareix un intermediari que, sota la direcció de l'agent, és el que realment s'encarrega de tirar avant el propòsit expressat pel F_2 : *Lo rey fehia cercar cavalls [...] per a trametre a l'emperador de Costantinoble (TIB, 431)*.
- b) Construccions que expressen obligació o exhortació: *Forçadament són haguts d'anar al regne de Líbia per a conquerir-lo (TIB, 926)*. Hi podem encabir verbs com ara *esperar* que tenen un cert caràcter d'obligació externa.
- c) Construccions que expressen possibilitat, amb el verb modal *poder*: *Una cambra on se poguessen retraure per a dormir (TIB, 380)*.
- d) Construccions que expressen intenció o desig amb verbs modals com ara *voler*: *No volgueren ésser exits per a veure un tan nefandíssim cas (TIB, 125)*
- d) Construccions impersonals o passives, en què l'agent no és explícit: *Stela creada novament per a guiar no solament a nosaltres, mas a tots los qui de vostra virtut atenyeran clara vista (TIB, 1403)*
- e) Construccions atributives locatives, en què s'expressa un estat no agentiu però que sol ser fruit d'un desplaçament agentiu que té propòsit: *Los meus sentiments no són en lo món sinó per a servir la senyoria vostra (TIB, 1030)*.
- f) Construccions de desplaçament agentiu, en què ja no hi atenuació de la voluntat de l'agent: *anar, venir, moure's, posar-se dins, etc.: Yo só vengut aquí, ab ferma fe e ab deliberada pensa, per a socórrer e subvenir a la reverent senyoria vostra (TIB, 420)*.
- g) Construccions agentives transitives en què igualment es tracta clarament d'una acció agentiva: *La sperança que tens en conquerir aquesta terra per a possehir altri (TIB, 1260)*.

La taula 6 mostra els resultats. Notem que la freqüència elevada d'ocurrències amb *per a* s'ha de relativitzar amb l'altíssima freqüència de construccions que fan servir la preposició *per*:

taula 6. Freqüència absoluta de *per a* i *per* en la construcció *DnoF* agentiva

	<i>per a</i>	<i>per</i>
Construccions amb intermediari o causatives	7	20
Construccions que expressen obligació o exhortació	6	19
Construccions que expressen possibilitat	3	6
Construccions que expressen intenció	2	15
Construccions atributives locatives	1	5
Construccions impersonals o passives	4	9
Construccions de desplaçament agentiu	9	120
Construccions agentives transitives	8	21
TOTAL	30	215

Com es veu, hi predomina la construcció *DnoF* amb la preposició *per*. Tot i que en proporció encara és baixa la probabilitat que, durant el segle XV, hi aparega la preposició *per a*, el nombre d'ocurrències és altíssim en comparació amb la resta de contextos no agentius. Potser aquest factor freqüencial ajudà a l'extensió d'aquest canvi i, doncs, a l'ús absolut de la nova preposició en totes les construccions *DnoF* que es

dóna actualment en el català de València.

3. Discussió

La probabilitat que hi havia que un parlant del segle XV poguera fer servir la construcció *DnoF* amb la preposició *per a* depén del tipus de construcció que constitueix el F_1 , sobretot pel que fa a la seua semàntica. D'una banda, les ocurrencies concretes del F_1 poden agrupar-se semànticament a través d'inferències metonímiques i analogies. En uns casos, es formen categories a través d'expressions més o menys sinònimes: *suficient* i *bastant*, *lo mester* i *lo necessari*, *loch* i *aleujament*, *draps* i *robes*, etc. En altres casos, un conjunt d'objectes pot ser concebut com a equiparable a efectes d'adscriure-hi una destinació amb *per a*: *draps*, *robes*, *joyes*, *diners*. Un procés de metaforització pot permetre que un concepte abstracte com ara el temps o la llibertat puguen ser entesos com un mitjà, etc. El més important, però, és la relació semàntica de l'esdeveniment que indica el F_1 , és a dir, de la categoria abstracta que es genera aglutinant els exemplars semblants. La Figura 1 representa cada categoria, les relacions entre elles i l'exemplar de les ocurrencies obtingudes.

Com ja hem vist, el tipus més freqüent de F_1 té el significat d'objecte-mitjà. El parlant deu concebre aquest ús de la construcció *DnoF* amb la preposició *per a* com a central i, per això, pot anar estenent la construcció a altres usos que s'hi lliguen semànticament. L'aptitud i l'adequació s'hi relacionen a través d'una inferència metonímica: un mitjà ha de servir (aptitud) i ha de ser adequat (adequació) per a aconseguir l'objectiu. Aquests dos conceptes poden començar a entrar en contacte amb la idea d'acció agentiva a través de la noció de disposició: si una persona és apta i adequada, pot preparar-se o estar preparada per a fer-ho; i aquest estat el pot aconseguir voluntàriament o no. A més a més, aptitud i adequació es poden expressar a través d'expressions existencials, sobretot usant el verb *ser*: per a ser apte o adequat cal que siga, que siga present. L'existència, alhora, pot requerir l'expressió de lloc: és així com es crea un lligam clar amb les construccions locatives (algú és per a regir el món 'apte, adequat' > algú és ací per a regir el món i, com que ha vingut, ho podrà fer).

En segon lloc, la capacitat d'un mitjà per a aconseguir quelcom es pot quantificar i d'ací naix la idea de suficiència: n'hi ha prou o no per a aconseguir l'objectiu. Al seu torn, la suficiència es connecta amb el concepte de necessitat: si un mitjà no és suficient serà necessari la presència d'un altre. Alhora, la necessitat lliga amb la idea que alguna cosa pot estar pendent d'esdevenir-se.

En tercer lloc, el parlant pot relacionar el concepte d'objecte-mitjà amb una construcció causativa, en què un agent utilitza un intermediari que no és responsable final de l'acció que pretén dur a terme: qui és manat no té responsabilitat sobre l'acció. Aquesta atenuació de responsabilitat agentiva pot estar lligada a diverses construccions modals com ara la d'obligació (qui és obligat té menys responsabilitat agentiva), la intenció i la possibilitat (qui vol o pot fer una cosa encara no n'és responsable perquè aquesta no s'ha dut a terme) o l'absència d'agent explícit que es pot produir en les construccions passives o en les impersonals (si no es fa explícit l'agent, la responsabilitat de l'acció queda amagada i, doncs, diluïda). Finalment, aquestes darreres construccions semiagentives poden arribar a connectar-se amb la construcció destinativa amb *per a* amb un F_1 completament agentiu.

Així doncs, les dades mostren que un parlant del segle XV tenia la possibilitat d'elegir la construcció *DnoF* amb *per a* en bastants contextos, tots semànticament relacionats. La probabilitat de fer-la servir, però, era ben diferent en cadascun d'aquests contextos i no depenia de cap manera de la presència de trets necessaris i suficients sinó de la probabilitat de relacionar l'expressió amb un ús que, com més freqüent es

presentava, més probable era que s'hi optara.

Les construccions amb un F_1 que expresse mitjà, aptitud o adequació són altament productives per a l'ús de la preposició *per a*. En canvi, les construccions agentives, clarament allunyades dels valors semàntics centrals són poc productives, tot i que l'evolució històrica posterior mostra que seran igualment productives. Recordem que en la varietat valenciana del català la construcció destinativa no finita amb *per a* s'incrustarà completament en totes les categories semàntiques que hem presentat. La probabilitat d'optar per l'ús d'altres preposicions tendirà a zero. Potser l'altíssima freqüència d'aquest tipus de construcció ajudà a aquesta extensió.

La figura 1 mostra com la construcció *DnoF* amb la preposició *per a* s'ajusta bé al model de categoria radial i prototípica que dona compte de diversos fenòmens lingüístics com ara el significat dels mots i la seua evolució històrica (Bybee & Eddington, Lakoff, Geeraerts). La relació semàntica entre les categories establides es regeix per la semblança de família. Els parlants agrupen ocurrencies, aplicant-hi analogies metonímiques o metafòriques i això els permet disposar d'un criteri no discret per a seleccionar la preposició de la construcció destinativa. La figura 2 mostra (en forma de petites columnes) les dades ponderades d'aparició de cadascuna de les tres preposicions de manera que la freqüència total d'ocurrencies de la construcció destinativa amb *per a* ha estat relativitzada tenint en compte la proporció d'ús de cadascuna. No obstant això, la freqüència absoluta és transcendental per a l'extensió de la preposició. Aquesta informació és summament interessant i requereix que es faci un estudi aprofundit. Caldria, doncs, establir les categories en què les preposicions *per* i *a* apareixen en construccions no finites i comparar els resultats per segles. Tot indica que la preposició *per a*, una vegada s'insereix en el català en el segle XIII, va guanyant posicions en la construcció que ací estudiem, inicialment en detriment de la preposició *a* però, finalment, també en contra de la preposició *per*.

figura 2

4. Conclusions

Aquesta anàlisi ha mirat de fer un primer pas per entendre com ha estat el desplegament de la construcció *DnoF* en català, focalitzant sobre la situació del valencià del segle XV. Hem intentat aproximar-nos a la connexió que té aquest desplegament amb les relacions semàntiques entre les ocurrencies, els exemplars i les agrupacions cognitives que generen. Hem fer servir un corpus ben complet, tot i que hem hagut de restringir la mostra a estudiar per a poder tenir en compte totes les ocurrencies i la

frequència, tant dels casos concrets com dels grups semàntics del F₁. El nostre treball corrobora la tesi de Bybee i Eddington quan afirmen que “the grammar can be viewed as a cognitive map of linguistic experiences, with acceptability judgments that are based on familiarity, and the productive or creative use of language based on reference to categorized instances of prior use”. Hem presenciat un cas paradigmàtic de funcionament de la gramàtica del català en què l'ús i l'evolució d'una determinada construcció estan relacionats amb els usos ja establits prèviament i no amb criteris necessaris i suficients. Les institucions lingüístiques normatives que han optat per oferir als usuaris una gramàtica prescriptiva explícita n'haurien de prendre nota si volen realment que les recomanacions siguin eficaces.

Obres citades

- Alsina, A. "L'infinitiu." Dins J. Solà, M. R. Lloret, J. Mascaró, & M. Pérez Saldanya dirs. *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 2002. Vol. III: 2389-2454.
- Bybee, J. "From usage to grammar: the mind's response to repetition." *Language* 82 (2006): 711-733.
- Bybee, J. & D. Eddingto. "A usage-base approach to Spanish verbs of *Becoming*." *Language* 82, 2 (2006): 323-355.
- Chandler, S. "Skousen's analogical approach as an exemplar-based model of categorization." Dins R. Skousen, D. Lonsdale, & D. B. Parkinson eds. *Analogical modeling*. Amsterdam: John Benjamins, 2002. 51-105.
- Fabra, P. *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1918.
- Geeraerts, D. *Diachronic prototype semantics. A contribution to historical lexicology*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Goldberg, A. E. "Constructions: A new theoretical approach to language." Dins *Trends in Cognitive Sciences* 7, 5 (2003): 219-224.
- González-García, F. "La(s) gramàtica(s) de construccions." Dins I. Ibarretxe-Antuñano & J. Valenzuela (eds.). *Lingüística Cognitiva*. Barcelona: Anthropos, 2012. 249-280.
- Johnson, K. "Speech perception without speaker normalization." Dins K. Johnson & J. W. Mullennix eds. *Talker variability in speech processing*. San Diego: Academic Press, 1997.
- Lakoff, G. *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: Chicago University Press, 1987.
- Langacker, R. W. *Foundations of cognitive grammar, Vol. 1: theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Nosofsky, R. M. "Similarity, frequency and category representation." *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition* 14 (1988): 54-65.
- Pierrehumbert, J. "Exemplar dynamics: word frequency, lenition and contrast." Dins J. Bybee & P. Hopper eds. *Frequency and the emergence of linguistic structures*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. 137-158.
- . "Word-specific phonetics." Dins C. Gussenhoven & N. Warner eds. *Laboratory Phonology*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2002. 101-139.
- Segura, C. "La preposició *per a* en el català del segle XIII." Dins M. Pérez Saldanya & J. Martines eds. *Per a una gramàtica del català antic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2009. 191-218.